

K českému podílu na projektu Karpatského jazykového atlasu (Obščekarpatskogo dialektologičeskogo atlasa, KJA/OKDA)

ANTONÍN VAŠEK

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK, Piliscsaba, Egyetem u. 1, H-2087
E-mail: vasek@jumbo.ped.muni.cz

Abstract: The paper gives a brief summary of the Czech contribution to the Carpathian Linguistic Atlas (CLA) project:

a) the *priori*ty of the idea of the CLA itself (Vašek, The Vth International Congress of Slavists, Sophia, 1963); b) the *dual* linguistic influence of the Carpathian pastoral colonization (CPC) on the language of the local Carpathian settlement as a vital specific feature of the colonization (Vašek, *La colonisation et la langue*, Brno, 1964); c) the main character of the CLA is a *linguistic* one (Vašek, International Carpathological Symposium, *Problemy karpatskogo jazykoznanija*, Moskva, 1973); d) the *written proposal* to establish the *Research Committee on Slavonic Language Contacts* at the International Board of Slavists (Vašek, The VIth International Congress of Slavists, Warsaw–Łomża, 1973); e) the *proposal* of the original *double scaled blank map* of the CLA (Vašek and Marešová, Brno, The IXth Meeting of the International Board of Editors of the CLA, Moscow, 1981) and the *printing* of this map in Czechoslovakia (Vašek and Marešová, The Geographical Institute of the Czechoslovak Academy of Sciences, Brno, 1982). The bad political situation caused that the Czech national centre in Brno was not allowed to publish (at least one) map volume of the CLA or even to organize (at least one) international meeting of the IBE.

Keywords: Carpathian Linguistic Atlas, Carpathian pastoral colonization, Czech contribution, double scaled blank map

0. Snad nebude bez zajímavosti a nadbytečné, uvedu-li zde nejdříve dnešním odborníkům v lingvistické karpatologii (jíž rozumím studium podmínek, procesu a důsledků vzájemných kontaktů jazyků karpatské jazykové oblasti) známá fakta, která představují jakýsi odrazový můstek nejen pro nás atlasový projekt jako celek, nýbrž i pro všechna další karpatologická bádání jazykovědná, a která takto představují i jistou vstupní pohnutku k mému dnešnímu vystoupení, v němž chci alespoň stručně promluvit o české účasti na realizaci projektu Karpatský jazykový atlas (OKDA).

1. Úvodem tak sluší připomenout cestu Rumuna D. P. Marțiana, který v r. 1864 jel léčit své neduhy žinčicovou kúrou do lázní ve východomoravském městečku Rožnov pod Radhoštěm. Přitom jistě ani netušil, že je na cestě do dějin mezinárodních lingvistických bádání. Během své léčby se totiž v rožnovské lidové mluvě ke svému překvapení setkal s řadou slov, která určil jako původem rumunská. Po návratu ze svého léčení uveřejnil o svém objevu informativní článek „Ceva despre Valahii din Moravia“ v bukurešťském deníku *Buciumul*.¹ Když pak po 11 letech své poznatky z Moravy přetiskl pod názvem „Descoperiri lim-

¹ Buciumul, ziar politic, literar și comercial, Revista interiore. București 1864, № 281, s. 1–2.

bistice“ v časopise širšího dosahu,² všiml si jí čelný slovinský slavista Franjo Miklošič a napsal známou systematizující, karpatologicky vpravdě východiskovou studii *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpaten*,³ pojednávající o rumunském jazykovém vlivu v Karpatech vůbec: sémantická povaha jazykových dokladů v Marťanově článku mu naznačila velký význam karpatského salašnického pro formování tamní jazykové situace a přivedla jej k poznání jisté jazykové integrity Karpat a tím mu vitaně doplnila jeho dosavadní poznatky.⁴

Miklošičova studie, jejíž část napsal prof. E. Kałužniacki z univerzity v Černovcích, se stala skutečnou vědeckou a metodologickou bazí pro výzkum karpatské pastvecké nomenklatury a jejího vývoje, a vůbec karpatologického výzkumu, leckdy – bohužel – spíše četných publikací o něm, a to různého zaměření, rozsahu i dosahu (kvality). Miklošič se v práci zabýval studiem pastveckých výrazů původu nebo prostřednictví rumunského v srbském a charvátském, ukrajinském, polštině, češtině (= lidové mluvě v moravských Karpatech) a slovenštině, Kałužniacki v ukrajinském a polštině. Bezprostředním podnětem pro napsání Miklošičovy studie byl zjevně Marťanův článek v časopise *Uricariul*, jenž Miklošiče přiměl vážně brát vyslovený názor bratrů J. a H. Jirečkových,⁵ kteří mluví o Rumunech jako o národnosti maďarského státu a o jejich západním úplném poslovanštění.⁶ Dodávají přitom: „...Auch die nun ganz slavischen Walachen der mährischen Karpathen dürften ähnlichen (tj. rumunského, AVk) Ursprung sein...“, což bratři Jirečkové mohli vědět už z první verze Marťanova článku v bukurešťských novinách *Buciumul*. Naproti tomu Miklošič se zřejmě teprve později seznámil s pracemi B. M. Kuldy, B. Němcové, A. V. Šembery a snad teprve tehdy i Catalogu Dudíkova.⁷ Důkaz podává Miklošičovo zmíněné dřívější dílo „Die Fremdwörter...“ z r. 1867.⁸

Vidíme tak, že vlastní počátky lingvistické karpatologie i tzv. rumunské teorie (obyvatelstvo moravských Karpat jsou po předcích naturalizovaní Rumuni)

² Uricariul, cuprinzătoru de hrisoave, ispisoace, urice, anaforale, proclamațiuni, hâtișerife și alte acte de ale Moldovei și Tării Românești, de pe la anul 1461, și pînă la 1854. Sub direcțunea D-lui Theodor Codrescu, VI. sv., Jassy 1875, 148–156.

³ Separatenabdruck aus dem XXX. Bande der Denkschriften der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Wien 1879, 1–66.

⁴ Srov. jeho práce: *Die slavischen Elemente im Rumunischen*. Besonders abgedruckt aus dem XII. Bande der Denkschriften der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1861, 1–70; a *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*. Besonders abgedruckt aus dem XV. Bande der Denkschriften der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Wien 1867, 1–8.

⁵ Entstehen christlicher Reiche im Gebiete des heutigen österreichischen Kaiserstaates. Wien, kap. „Auftreten der Ungarn in den Gebieten des heutigen Kaiserstaates“, s. 213–225 z roku 1865.

⁶ Op. cit. 223–225.

⁷ DUDÍK B., Catalog der nationalen Hausindustrie und der Volkstrachten in Mähren, kap. D Walachen, Valaši. Brno 1873, 33–48.

⁸ K tomu viz i A. VAŠEK, Sur la Méthodologie des Recherches Carpatologiques Linguistiques (Á propos de l'ouvrage Valaši na Moravě de D. Krandžalov): Romanoslavica, IX, Lingvistica: Bucureşti 1967, 13–38.

jako jejího mnohaletého ústředního tématu jsou primárně spjaty s karpatskou částí českého jazykového teritoria.

2. Uvědomíme-li si, že v době Marťanova příchodu na východní Moravu působil na lid tohoto regionu již po několik století (zhruba od poloviny 15. století) ze severovýchodu kolonizační tlak jazykový, ekonomický a široce folklorní přicházejících karpatských pastevců, tzv. karpatská salašnická kolonizace (KSK), neudivuje nás, že se tato oblast postupně zřetelně vymezila od všech ostatních částí českého národního teritoria a že se u jejích obyvatel začal projevovat i silný lokální patriotismus, jakož i pocit vzájemné občanské sounáležitosti přetrvávající i po letech, ba generacích odloučenosti od své domoviny a velikých vzdálenostech od ní (pozoroval jsem jej např. v americkém Texasu u dnešních potomků někdejších imigrantů z moravského Valašska).

Jsem rodák z obce na severu moravského Valašska. Ani já nečiním výjimku. Také já mám k lidové mluvě moravského Valašska a jeho kultuře v širokém slova smyslu niterný vztah. Ten se nepochybňuje projevil i při raném formování mého budoucího jazykovědného konání.

Po maturitě jsem vstoupil na Filozofickou fakultu a vystudoval na ní učitelskou kombinaci čeština – angličtina. Má dráha byla obdobná jako u mnoha jiných kolegů – student, knihovník, pomocná vědecká síla, asistent ... Protože si podle tehdejší praxe jednotliví profesori volili své knihovníky a pomocné vědecké síly jako pomocníky při své odborné práci, dostal jsem tak nabídku od profesora Ad. Kellnera, dialektologa, a vděčně ji přijal. Netušil jsem, že tím dostává základní směr má další odborná práce. Napsal jsem pak dialektologickou práci diplomovou, disertační, ještě jako posluchač jsem byl prof. Kellnerem pověřen vedením dialektologického kroužku studentů a jejich oficiálním konzultantem z dialektologie, účastnil se vzorových terénních výzkumů a zapracovával jsem se tak ponenáhlou do studia dialektologie... Práce na historii mého rodného nářečí mne pak již jako mladého asistenta slovanského semináře Filozofické fakulty MU přivedla ke studiu valašských výrazů, které nebyly uspokojivě vysvětlitelné z dějin našeho mateřského jazyka a které bylo možno pravidlivě poznat jen při studiu jazyků a kultury zemí karpatského oblouku.

Můj první odborný článek byl tak vlastně můj přednesený příspěvek na Mezinárodní jazykovědné konferenci pořádané Filozofickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci 1953, v němž jsem stručně pojednal o pronikání cizího, šíře karpatského salašnického lexika do slovní zásoby lidového nářečí obyvatel moravského Valašska.⁹ Nedlouho poté prof. Kellner zemřel a já jsem se po něm stal členem redakční rady populárněvědeckého časopisu *Valašsko*. Stěžejní význam pro mou celoživotní odbornou dráhu měl však teprve V. mezinárodní slavistický sjezd v Sofii 1963; srov. mé příspěvky otištěné ve sb. *Otvety na voprosy* (ne tolik můj tehdy aktuální příspěvek věnovaný vztahu tzv. obecné češtiny k češtině spisovné, vyvolaný nepřijatelnými názory P. Sgalla, které zveřejnil v oficiálním sovětském časopise *Voprosy jazykoznanija*, jako příspěvek zabývající se významem zkoumání izolované, tj. zahraniční češtiny a metodologií tohoto zkoumání), a zejména má sjezdová diskusní vystoupení; viz *Slavjanska Filologija*, Sofie, věnovaná a) míře realizovatelnosti syntetizace historické mluvnice/vývoje národního jazyka a jazykovězeměpisné metody, b)

⁹ Viz: *Slavia* 22 (Praha 1953) 324–325.

vymezitelnosti pojmu dialekt (ke „klouzavé“ klasifikaci dialektů a chronotopo-
izoglosám R. I. Avanesovova), především však *c)* příspěvky kontakto-
logické, a to jak *c1)* příspěvek věnovaný systematicce zkoumání izolovaných (slovan-
ských) jazyků minoritních kolonizací, tak také dva příspěvky přímo karpato-
logické; *c2)* První z nich se zabýval specifičností („dvojkolejností“) pů-
sobení karpatské salašnické kolonizace (s materiálovou dokumentací).

V historii slovanských národů byly kolonizace různé: od velkých, ba celo-
společenských (např. dlouholeté turecké okupace Balkánu nebo osídlování ně-
kterých neruských částí bývalého SSSR ruským obyvatelstvem), přes kolonizace
minoritní interferencí jazyků příbuzných i nepříbuzných (srov. např. slovenské
i východomoravské osazení částí Maďarska počátkem 18. stol. nebo slovenské
i české osídlení částí Rumunska ve stol. 19.) až po kolonizace tautolingvní (např.
poválečné osídlení českého pohraničí lidem různé krajové provenience). Od
zmíněných a jim podobných kolonizací, které přes vzájemné rozdíly spojovala
jako jejich obecný rys etnická a jazyková homogenost kolonistů, třeba odlišovat
hospodářské kolonizační průdy, jako byla výše zmíněná karpatská salašnická
kolonizace, někdy též zvaná kolonizace valašská.

Tím ovšem nechci tvrdit, že nemohou být kolonizace jiné nežli politické nebo ekonomické,
srov. např. ref. K. Reina, SRN, na X. mezinárodním lingvistickém kongrese v Bukurešti 1967
„Zvláštní náboženské skupiny jako modely jazykových společenství“ o jazyce novokřtěnců horno-
německého původu, žijících dnes v USA.

KSK se jeví jako jeden z výrazných tzv. vnějších činitelů jazykového vývoje
v Karpatech, bádání o ní pak jako specifické badatelské pole v oblasti ling-
vistické karpatologie.

Jazykové působení KSK bylo značně složitější, nežli tomu bylo u výše zmí-
něných kolonizací jiných. Vyplývalo to jednak z různosti etnika, se kterým se
kolonisté cestou stýkali, jednak ze značné délky jejího trvání, za níž mohlo dojít
a také docházelo ke splývání s etnikem domácím. V jisté etnické i jazykové
heterogennosti přicházejících Valachů a naopak ve vcelku jednotném
hospodářském rázu této kolonizace tkví podstatu její specifičnosti – její
dvojí jazykové působení na jazyk domácího lidu: jednak celou strukturou
mateřského jazyka kolonistů (především jazyka v daném kolektivu majoritního,
nejčastěji sousedního), jednak specifickou salašnickou nomen-
klaturou (spolu s názvy toponymickými a mikrotoponymickými, zvl. označe-
ním půdního povrchu), která byla ne pouze jeho, ale šíře karpatská, co do vzniku
zhusta rumunská. Vystoupení se zabývalo sledováním tohoto druhého vlivu
s omezením na českou jazykovou oblast, a to jednak osudy lexikálních valachismů
(*bryndza*, *cárek*, *grapa*, *koľiba*, *kotár*, *ķrdeľ*, *reďkať*, *salaš* ...) na severnější
východní Moravě, jednak také v jiných útvarech českého jazyka, a to i spisovného
(*baganče*, *bírka*, *bryンza*, *četina*, *čutora*, *fujara*, *grapa*, *koliba*, *kotár*, *salaš*, *valach*,
Valach ...), jehož podoba psaná zde sehrála významnou zprotředkující roli.¹⁰

¹⁰ Srov. A. VAŠEK, La colonisation et la langue: Sborník prací filosofické fakulty brněnské
university, XIII, A 12 (Brno 1964) 47–58.

Byly ovšem i jiné, karpatskou salašnickou kolonizací nepodmíněné faktory (okolnosti), které formovaly západokarpatskou jazykovou oblast, např. politické (historické přesklupování různých politických a správních celků, války s Turky...), sociálně-ekonomické (ekonomický a sociální útisk, snaha po využití horské půdy a možnost jejího využití pouze jistým typem horského hospodářství, jisté orientace, jistého typu chovaného dobytka, jistých produktů...).¹¹

c3) Můj druhý karpatologický příspěvek na Sjezdu byl ovšem rovněž velmi závažný, ba z hlediska dnešní naší konference přímo klíčový: byl to návrh na přípravu a vydání Karpatského jazykového atlasu se stručným zdůvodněním jeho naléhavé potřeby a vytčením jeho základních žádoucích rysů (k ref. I. O. Dzendzelivs'kého „Zasady ukladannja rehionalnych atlasiv slov'janskych mov“), což bylo první mně známé oficiální navržení projektu KJA spolu s podmínkami jeho náležité realizace.¹² Můj sjezdový návrh proti obvyklé dichotomii atlas národní: atlas regionální přicházel tak s myšlenkou atlasu regionálního nadnárodního, nadnárodně regionálního; chtěl učinit další krok kupředu a badatelsky jednotně postihnout jazykovědnou specifiku celého karpatského oblouku. (Což se bohužel ani našemu Atlasu – přes velikou snahu autorského kolektivu – z důvodů zjevně extralingvistických nepodařilo.)

Uvědomoval jsem si zde přitom ne tolik řadu připravovaných, vydávaných či již vydaných atlasů národních – českého, bulharského, maďarského, moldavského, polského, rumunského, slovenského, ukrajinského, které se valnou měrou zabývají naší problematikou spíše jen okrajově, nýbrž především některé významné atlasy karpatský regionální – badatelsky velmi závažné atlasy polské,¹³ ukrajinský (*Linhvistyčnyj atlas ukrajinskych narodnych hovoriv Zakarpats'koji oblasti URSR, Leksyka I., II* užhorodského I. O. Dzendzelivs'kého, Užhorod 1958, 1960), a konečně poněkud odlišně koncipovaný atlas ruský (*Karpatskij dialektologičeskij atlas I.*, 272 s., text, *II*, 212 map, který pod vedením S. B. Bernštejna v r. 1967 v Moskvě vydala skupina S. B. Bernštejn, V. M. Illič-Svityč, G. P. Klepikovová, T. V. Popovová a V. V. Usačevová).

Atlas zkoumá jevy v jihozápadoukrajinských nárečích, které nejsou v jiných ukraj. nárečích, jsou však známy v jazycích jihoslovanských, bulharském, srbském a charvátském; autoři mi svůj KDA věnovali S. B. Bernštejnem na mezinárodním redakčním zasedání Slovanského jazykového atlasu v Budyšíně 8. dubna 1968. Ukazují v něm, že badatelé jako V. Pogorelov, I. Paňkevič aj. neznali etymologii a přijímali za jihoslovanismy mnoho slov, která do bulharštiny, srbskiny a charvátsky mohla proniknout nezávisle na ukrajinštině z obecněkarpatského substrátu. Připomínají, že se zde sdostatek nepřihlíželo ani k pozdějším karpatským mezijazykovým interferencím, jejichž následkem bylo mnoho obecněkarpatských elementů. Zdůrazňují, že k jihoslavismům se řadily také ty rysy jihozápadoukrajinských nárečí, které byly nedávno zjištěny daleko na severu, v nárečích Polesí, ba i v severozápadnoruských nárečích pskovských.

Soudil jsem, že jedině nezaujaté zkoumání podmínek, procesu a důsledků všech oněch mezijazykových i tautolingvních kontaktů v karpatském areálu, ta-

¹¹ Srov. např. J. MACŮREK, Valaši v západních Karpatech v 15. až 18. století. Ostrava 1959.

¹² Viz: Славянска филология 7 (София 1965) 259–260.

¹³ K. NITSCH, M. MAŁECKI, Atlas językowy polskiego Podkarpacia. Kraków 1934; Atlas językowy dawnej Łemkowsczyzny. Łódź 1956 a dále, Zd. STIEBER, pokračuje J. RIEGER.

to moderní lingvistická karpatologie, přistupující ke zkoumání jaz. kontaktů přihlížejíc ke všem zjistitelným faktorům jazykového vývoje (extralingvním, intra-lingvním i interlingvním) i k vzájemné komplexnosti, komplementárnosti a kauzálnosti jejich působení, umožní badateli pravdivé poznání jazykové skutečnosti.

Z této základny jsem vycházel jak v Sofii při přednášení svého návrhu na KJA 20. 9. 1963, tak i při vytyčení jeho odlišnosti od zamýšleného atlasu ruského, jehož projekt v Jazykovědném sdružení při ČSAV výhledově představil v Praze 14. 2. 1964 přednáškou „Lingvistický atlas karpatský“ prof. Bernštejn. V roce 1967, v němž moskevský atlas vyšel, vycházejí i dvě práce české, mě, již celokarpatské: jednak výše zmíněná studie „Sur la Méthodologie...“, jednak kniha *Jazykové vlivy karpatské salašnické kolonizace na Moravě (Konfrontačně-komparativistická gramatická studie karpatologická)*, Rozpravy Československé akademie věd, Řada společenských věd, 77, seš. 10, s. 136 + mapka, Praha. (Věcný rejstřík ke knize jsem pod týmž názvem jako knihu v Praze vydal zároveň s ní v Geografickém ústavu ČSAV v Brně.)

Brzy poté se dovdídám z Běloruska, Minsku, že můj zmíněný sofijský návrh z r. 1963 nezapadl. Ukrajinský etymolog R. V. Kravčuk mi 14. dubna 1968 mj. píše:

...Дорогой коллега Антонин Вашек, ... я с удовольствием читал Ваши статьи по валашской проблематике. Вы совершенно правильно пишете, что необходим карпатский лингвистический атлас другого типа, чем тот, который составляется группой Бернштейна. Был бы Вам благодарен, если бы Вы информировали меня о работе, которая проводится в Вашей стране по карпатской проблеме (атласу). Я с удовольствием вступил бы с Вами в переписку и обмен книгами...

Souhlasný ohlas na můj sofijský sjezdový návrh se pak ozval i z Rumunska, kde se mladý jazykovědec I. Robciuk ve své recenzi zmíněného moskevského atlasu S. B. Bernštejna a jeho skupiny odvolává na můj sofijský návrh, přetištěný v mé knize *Jazykové vlivy...*, s. 121, pozn. 60 a mj. říká:

...Aşa cum s-a arătat, Atlasul dialectal carpatic cuprinde fapte lingvistice interesante și, în general, just interpretate. Ar fi prezentat însă mai mult interes și rezultatele ar fi fost mai concludente dacă s-ar fi procedat la întocmirea unui Atlas lingvistic carpatic propriu-zis care să cuprindă teritoriile țărilor din întreg spațiul carpatic.¹⁴

Přiznávám, že (v časovém sledu, AVk) po velmi kladném recenzním přijetí obou mých studií Rumuny¹⁵, po obdobném přijetí mé etymologie *Ogar* ze sborníku Fr. Kopečnému¹⁶ R. Jakobsonem, Cambridge, Mass. 1971, a po zhodnocení mé karpatologické činnosti autory moskevského sborníku *Karpatskaja dialekto-logicja i onomastika* z r. 1972, zvláště S. B. Bernštejnem (7–8), mne ani taklik nepřekvapilo, jako mile potěšilo, že jsem byl v raných letech sedmdesátých pozván V. Ju. Bogdanovem z akademického Ústavu slavistiky a balkanistiky (ISB AN SSSR) v Moskvě na mezinárodní karpatologické sympozium (24.–26. 4. 1973) „Problemy karpatskogo jazykoznanija“ s žádostí o referát.

¹⁴ A. VAŠEK, Jazykové vlivy karpatské salašnické kolonizace na Moravě. Praha 1967, 121, nota 60.

¹⁵ C. REGUŞ, M. VOICULESCU, Studii și cercetări lingvistice XX, 1: 126–128, București 1969; C. REGUŞ, Revista de referate și recenzii, lingvistică, filologie, 1: 80–82, București 1969.

¹⁶ Miscellanea Linguistica. AUPO-Philologica, Supplementum. Olomouc 1971, 73–77.

Pozvání jsem přijal; přednášel jsem na téma „Lingvističeskaja karpatologija (K voprosam kontaktnoj lingvistiki karpatskoj jazykovoj oblasti).“ Sympozia se zúčastnili také badatelé jiných vědních oborů – etnografové a folkloristé spolu s historiky především. Šlo o všeobecné posouzení specifity karpatského areálu, jakož i o možnost a základní povahu budoucího karpatského lingvistického atlasu: bylo to úvodní vědecké představení atlasového projektu a jeho lingvistické i interdisciplinární zdůvodnění. Řešily se otázky obecně karpatologické, např. porovnávání pastevectví alpského s karpatským, i otázky lingvistické karpatologie jako kontaktové lingvistiky karpatského jazykového areálu, např. specifika karpatských jazykových kontaktů vyplývající z nomádského způsobu života karpatských pastevců, posloupnost úkolů lingvistické karpatologie, základní povaha zamýšleného KJA etc. Obrysů atlasu se přitom rodily i za někdy bouřlivých polemik. Sám jsem hájil – například proti svému užhorodskému kolegovi a příteli prof. I. O. Dzendzelis'kemu – jako žádoucí čistě lingvistickou povahu díla (proti jím zastávané atlasové podobě lingvisticko-etnografické). Pro tisk v oficiálních Voprosech Jazykoznanija byl pořadateli sympozia vybrán český referát; vyšel r. 1976 (VJa 2: 17–23). V r. 1973 byl na VII. mezinárodním sjezdu slavistů ve Varšavě po referátu S. B. Bernštejna projekt KJA včleněn mezi nejvýznamnější a aktuální úkoly mezinárodní slavistiky. Já jsem pak v průběhu téhož kongresu – se souhlasem tehdejšího předsedy Československého komitétu slavistů B. Havránka a jeho prostřednictvím – předložil 16. srpna 1973 Předsednictvu mezinárodního komitétu slavistů písemný návrh na ustavení komise slovanských jazykových kontaktů při Mezinárodním komitétu slavistů (KSJK MKS) na jeho výjezdním rádném zasedání v polské Łomži. Jedním ze dvou plánovaných okruhů činnosti KSJK mělo být právě zkoumání jazykových kontaktů v karpatském jazykovém areálu (širší pojem nežli pouhé Karpaty s jejich podhůřím) a aktuální konkretizaci této složky činnosti komise měl být projekt KJA, tento okruh pro svůj specifický společenský a ekonomický vývoj zasluluje přístup osobitý; druhým okruhem měl pak být výzkum izolovaných slovanských jazyků. Činnost KSJK měla spočívat v organizování a koordinování výzkumu slovanských jazykových kontaktů za účelem zajištění budoucí komparability dosažených dílčích výsledků zkoumání, u velkých kolektivních úkolů, konaných v mezinárodní spolupráci, pak navíc publikování dosažených výsledků. Po značných svízelích a dávání mé záporné odpovědi kolegům-slavistům, kteří se na mne obraceli s tím, že chtejí s navrženou komisí spolupracovat, se ustavení komise podařilo prosadit na zasedání MSK v Berlíně v r. 1976 (nepochyběl mj. i díky pomoci profesora Bielfeldta z Budyšinu, viz dále).

Mimo Evropany se o komisi a spolupráci s ní živě zajímal např. (opakováně) kanadská slavistka prof. Yvonne Grabowski, York Univ., Toronto, Ontario (1973, 1975).

3. V r. 1974 se 15.–17. května konala v učebně-rekreačním středisku bratislavské Univerzity Komenského v Modre-Pieskoch druhá mezinárodní porada o KJA. Ta se již věnovala výlučně Atlasu. Má přednáška „Koncepce a realizace

Karpatského lingvistického atlasu¹⁷ i můj diskusní příspěvek k ref. S. B. Bernštejna (loc. cit. 103) byly jistým pokračováním myšlenek mého referátu z Moskvy 1973. Měl jsem však poznat, že má účast na projektu JAK bude pro mne „vyvzdorovaným dítětem“.

Z počátku české karpatologické atlasové centrum, též český národní karpatologický pracovní kolektiv představovala pouhá čtvrtina mého pracovního úvazku v ÚJČ (dalších 50% SJA/OLA, 25% ČJA), později polovina, a teprve v 80. letech, tj. už po vykonání terénního výzkumu, v údobí vlastního mapování, úvazek celý. Domnívám se, že se tak stalo po zásahu profesora Bernštejna, jemuž osud našeho Atlasu rozhodně nebyl lhostejný a jehož vztah k mým badatelským aktivitám v oblasti lingvistické karpatologie byl výrazně kladný.

V Modre-Pieskoch byly stanoveny jednotlivé pracovní etapy projektu a žádoucí časový harmonogram jejich realizace. I. svazek měl být připraven do tisku k 9. mezinárodnímu sjezdu slavistů v Kijevě 1983. Bylo dohodnuto, že KJA budou připravovat v jednotlivých zemích jejich národní, resp. mapovací centra KJA při akademických věd nebo vysokých školách. Koordinačním a řídícím orgánem všech atlasových prací jako celku pak bude Mezinárodní pracovní skupina pro KJA (MPS), složená ze zástupců jednotlivých národních center. Bylo dohodnuto zkoumané teritorium (rámcově: východní Morava, jižní Polsko, Slovensko, Maďarsko, Zakarpatská Ukrajina, již. Ukrajina až po Moldávii, Moldávie, Rumunsko, Bulharsko – Bulhaři později z projektu vystoupili a materál již odevzdaný jim byl z Moskvy vrácen, část bývalé Jugoslávie – teritorium srbocharvátské a makedonské spolu s bodem albánských přesídleců do tehdejší Jugoslávie). Účastníci konference se dále usnesli, že Atlas bude v zásadě sémaziologicko-lexikologický; jeho specifickost proti běžným jazykovým atlasům jiným bude v převaze map sémantických.

Na další, III. mezinárodní poradě o KJA, v Kišiněvě 1975, se dále rozpracovávaly teoretické zásady budoucího Atlasu. Vedle vypracovávání celkového areálu Atlasu, bodů sítě etc. se kolektivně projednával kišiněvský návrh moldavského dotazníku jako dílčího podkladu pro vytvoření budoucího jednotného mezinárodního celokarpatského Dotazníku KJA/OKDA. Toto projednávání bylo prospěšné věcně i metodologicky – do Dotazníku se dostanou jen ty románské jazykové položky, které spojují alespoň tři karpatské jazyky. Přitom léta 1975, 1976 byla stanovena jako údobí, ve kterém se mají vypracovat národní indexové soubory karpatského výraziva. Byla rovněž zvolena Mezinárodní redakční rada (MRR) Atlasu: Bernštejn (předseda), Dzendzelivs'kyj, Lízanec, Mladenov, Ondrus, Udler, Vašek, Zaręba. Prvořadou úlohou jejich členů měla být příprava konečného Dotazníku KJA, stanovení počtu bodů sítě Atlasu a jejich rozmístění na vlastním národním teritoriu, jakož i vedení veškeré atlasové práce ve svých zemích.

V r. 1976 se konalo IV. zasedání Mezinárodní pracovní skupiny Atlasu a jeho MRR v Užhorodě, kde byl představen a projednáván ukrajinský index (přípravila G. P. Klepikovová, Moskva), maďarský index (P. N. Lízanec, Užhorod) a dále propracovávána struktura Dotazníku a síť bodů

Poznámka: Na tomto zasedání tlumočil bratislavský prof. P. Ondrus usnesení Slovenského komitétu slavistů navrhnout Předsednictvu Mezinárodního komitétu slavistů ustavení komise slovanských jazykových kontaktů při Mezinárodním komitétu slavistů a požádal naši MRR Atlasu o vyjádření našeho stanoviska k návrhu. Protože v celé mezi-

¹⁷ In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Philologica 26 (1976), Celokarpatský dialektologický atlas: 19–27.

národní slavistice byl notoricky znám český (= můj) sjezdový návrh z Varšavy 1973 a jeho opětované mnou navrhované a požadované projednání v Předsednictvu MKS (na povaršavská pravidelná zasedání Předsednictva MKS, počínaje zasedáním 3. září 1973 v Bukurešti, jsem opět a opět zasílal kopii svého původního, varšavského návrhu), a nadto bylo zjevně známo, že na budoucím zasedání Předsednictva v Německu, v Berlíně, bude můj návrh podle slibu profesora H. H., Bielfeldta, který mi dal – sua sponte – již na dráždanském zasedání Mezinárodní pracovní skupiny pro Slovanský jazykový atlas (OLA) 1974, řádně projednán a (i s mou osobou, se všemi důsledky) přijat, měl Ondrušem přednesený slovenský návrh příchuť černého humoru. Na dotaz předsedajícího prof. Bernštejna, co má dělat, jsem v zájmu věci požádal jeho prostřednictvím přítomné kolegy z MRR (o trvajících průzazích informované a situace znalé) o doporučení návrhu. To pak členové MRR učinili. Komise byla pak v Berlíně schválena a dostala sovětské vedení. Bylo pak od vedení korektní, třebaže poněkud pikantní, když mi z Moskvy oznámili existenci komise a její složení a přizvali mne do komise jako jejího dalšího rádného člena... Pozvání jsem přijal a stal se úředně členem své vlastní komise.

V r. 1976 se také konalo V. atlasové zasedání, v Krakově, kde byl předložen index bulharský, polský a slovenský a také český, již první celokarpatský projekt Dotazníku KJA. Za účasti polských etnografií-specialistů (např. prof. Gladyše) se (po Vaškovi, Moskva 1973) definitivně rozhodlo, že Atlas bude výlučně lingvistickým, nikoli lingvistico-etnografickým; následoval článek ve VJa a odvolání prof. Dzendzelis'kého z MRR Atlasu; rusko-ukrajinské skupině (Zakrevská, Klepikovová, Lisanec) bylo uloženo připravit pro příští zasedání projekt Dotazníku. Ten byl pak na VI. konferenci v Moskvě 1977 předložen a přijat za základ další práce. Po zkouškovém výzkumu v terénu a poradách s polskými etnografy byl na VII. konferenci v Moskvě 1979 definitivně přijat (785 položek). V té době však již od léta 1978 probíhal sběr materiálu, byl dokončen ke konci roku 1979. Varšava (J. Rieger) a Kišiněv (R. J. Udder) předkládají podle dřívějšího usnesení návrh blankovky Atlasu (225 bodů); protože měly oba návrhy mnoho společného, bylo možno jejich klady syntetizovat. J. Riegerovi bylo pak MRR uloženo vypracovat novou pracovní verzi blankovky. V Moskvě 1979 byly ještě rozhodnuty 4 věci: a) problém jednotného principu kartografování, zda znakové (tradice lingvogeografie slovanské), nebo nápisové (tradice románská a maďarská) – může být užito principu kteréhokoli z nich, v praxi však zatím dominuje značkový: rozhodující bude povaha mapovaného materiálu; b) otázka transkripce Atlasu – v terénu zápisu podle domácí tradice, pro vlastní atlasové mapování pak vzat za základ systém užívaný v Slovanském jazykovém atlase, s doplníky nutnými pro vyjádření specifiky jazykové situace románské a maďarské; c) byla ustavena upravená MRR KJA; d) bylo stanoveno publikovat KJA v jednotlivých zemích a v jistém pořadí – Kišiněv, Moskva, Krakov, Varšava ... Tím v zásadě končilo atlasové údobí připravné a nastávalo údobí vlastní kartografické práce.

4. V roce 1980 se konala III. mezinárodní atlasová konference na Slovensku (Modra–Piesky 13.–17. 10.). Doc. J. Rieger z polského národního kolektivu má připravit a do konce října 1980 rozeslat fotokopii své výsledné pracovní varianty podkladové mapy Atlasu (dosud přetrvávají potíže s mapováním značně nerov-

noměrně rozložených bodů sítě: ve vlastních Karpatech s podhůřím jsou body husté, jinde naopak i velmi řídce). Rozděluje se materiál pro jednotlivá národní mapovací centra Atlasu pro jeho první svazek (otázky 1–103). Projednávají se zásady mapování (přitom se sled figur podle jejich významové posloupnosti přejímá podle usnesení MRR v Moskvě 1979, ze Slovanského jazykového atlasu/OLA, viz výše), tj. mapuje se podle zásad přijatého českého, mého návrhu na konferenci SJA v sedmdesátých letech v rekreačním středisku Varšavské univerzity u Bugonarevu; návrh jsem tehdy před svým podáním prokonzultoval s psychologem, prof. V. Chmelařem z FF MU v Brně, specialistou na oblast vnímání a pozornosti), sestavování komentářů, otázky transkripce. Od r. 1981 – IX. zasedání MRR KJA 2.–6. 2. v Moskvě – nastává systematické mapování a komentování mapovaného materiálu. Na tomto zasedání je schválena konečná, originální podoba podkladové mapy pro Atlas, česká, kterou jsem vypracoval v Brně já ve spolupráci s vedoucí kartografií GÚ ČSAV dr. I. Marešovou (s přihlédnutím k předcházejícím variantám, kišiněvské, R. Ja. Udlera, a varšavské, J. Riegera, tak, že jsme užili na téže mapě dvojího měřítka, podle hustoty mapovaných bodů sítě).

Usnesení ze zasedání MRR KJA: „MRK OKDA vyražajet blagodarnost' prof. A. Vašku i rukovodstvu Instituta českého jazyka ČSAN, Instituta geografii ČSAN za izgotovlenije okončateľnogo varianta blankovki OKDA“, s. 2.

Na XII. konferenci ve Varšavě–Mogilanech, říjen 1982, se obrací předseda MRR KJA prof. S. B. Bernštejn mým prostřednictvím na vedení Ústavu pro jazyk český ČSAV v Brně s žádostí, aby našemu atlasovému kolektivu vytiskli 500 expl. podkladové mapy nezmenšené a 200 zmenšené (pro tisk), a na XV. zasedání MRR v Moskvě v únoru–březnu 1984 děkuje pak Ústavu pro jazyk český ČSAV za splnění žádosti a vytíštění potřebných podkladových map. (Viz příslušné zápisy ze zasedání MRR KJA.)

Zatím na X. konferenci ve Skopje došlo k dalšímu rozdělování celokarpatský sebraného jazykového materiálu k mapování po položkách 1.–3. svazku Atlasu jednotlivým národním kolektivům. Na XI. a XIII. zasedání MRR (Moskva, 5.–9. 6. 1982 a 13.–16. 6. 1983) byl pak (opakován) schválen I. svazek Atlasu do tisku.

Posuzováním vykonané práce na 2. a 3. svazku KJA se v letech 1982–1986 zabývala XII. konference KJA (Krakov–Mogilany 22.–27. 10. 1982), XIII. zasedání MRR (Moskva 13.–16. 6. 1983, XIV. konference KJA (Prešov–Zemplínska Šírava 20.–27. 10. 1983), XV. zasedání MRR (Moskva 28. 2.–2. 3. 1984, XVI. konference KJA (Budapešť–Balatonalmádi 29. 5.–2. 6. 1985), XVII. konference KJA (Varšava–Jablonna 20.–25. 1. 1986) a XVIII. zasedání MRR (Moskva, listopad 1986). Na konferencích KJA a zasedáních MRR se zpřesňovaly některé aspekty teoretické koncepce Atlasu. Kromě řádných zasedání s pozváním všech členů MRR (resp. pracovní skupiny Atlasu) konala se v Krakově 22.–24. 6. 1978 tzv. konzultační, sovětsko-polská porada o KJA (?!), např. doc. Riegerovi bylo uloženo vypracovat do září 1980 pracovní podkladovou mapu KJA; konala se

příprava na konferenci v Sofii, ta se však nakonec nekonala; bylo rozhodnuto, že základ Dotazníku bude Zarembův etc.

Informaci o řadě pozdějších atlasových konferencí a zasedání MRR KJA zde bohužel nemohu podat, protože jsem byl v létě 1985 (po zmíněné maďarské konferenci) tehdejším ředitelem Ústavu pro jazyk český prof. J. Petrem „pro nesprávný postoj k národnostní a jazykové otázce na Balkáně“ (pro své uznávání makedonštiny jako samostatného národního jazyka...) odvolán od práce na KJA, úkolu, který jsem kdysi sám inicioval a zakládal, byl jsem podroben těžkému křížovému výslechu politickému, nová zaměstnanecká smlouva se mnou byla uzavřena na dobu 1 roku a poté jsem byl poslán do důchodu. Ten jsem zaměnil několikaletým pobytom v továrně a po revoluci 1989 se v r. 1990 vrátil na Masarykovu univerzitu (odkud jsem již v r. 1958 pro svůj křesťanský fideismus nedobrovlně odešel). Můj vědecký aspirant na karpatologii dr. Rostislav Landsman tak ztratil odborného školitele; byl sice ředitelem ÚJČ ČSAV formálně svěřen dialektologovi-onomastikovi, pozdějšímu prof. R. Šrámkovi, na jehož přání jsem pak místo něho dr. Landsmanovi ještě vypracoval aspirantský studijní plán, ale osířelý aspirant opustil aspiranturu i ÚJČ vůbec. Místo mne vedení jazykovědného oddělení našeho nově vytvořeného Ústavu slavistiky ČSAV v Brně vyslalo za českou stranu do realizačního týmu našeho Atlasu dr. Šrámka. Ten se pak podílel na přípravě map 4.–7. svazku Atlasu a také na redigování V. (slovenského) svazku OKDA (vyšel v Bratislavě 1997). Já jsem se do práce v MRR aktivně vrátil až 18.–25. ledna 1996 svou účastí na zasedání v jugoslávském Arandelovci. Nyní se – zatím spolu s profesory polským J. Riegerem a moldavským V. Pavlem – účastním na přípravě dodatečného, indexového svazku Atlasu.

Atlas má mít celkem 8 mapových svazků; zatím vyšly tyto svazky/publikace Atlasu: 1981, *OKDA, Voprosnik*, Moskva; 1987, *OKDA, Vstupitel'nyj vypusk*, Skopje; 1989, *OKDA, Vypusk 1*, Kišiněv; 1988, *OKDA, Vypusk 2*, Moskva; 1991, *OKDA, Vypusk 3*, Varšava; 1993, *OKDA, Vypusk 4*, Lvov; 1994, *OKDA, Vypusk 2* (upravené vydání), Moskva; 1997, *OKDA, Vypusk 5*, Bratislava; 2001, *OKDA, Vypusk 6*, Budapešť; *OKDA, Vypusk 7*, Bělehrad, v tisku).

5. K 1 a d y díla: a) představuje cenné věcné i metodologické východisko pro další bádání, a to jak pro žádoucí širší bádání terénní, tak i pro studium laboratorní; b) poskytuje cenné mnostranné poznatky jak pro samotnou jazykovědu, tak i pro obecnou karpatologii, ale jistě i pro balkanistiku; c) mělo významný podíl na odborném růstu zúčastněných atlasových pracovníků.

Stinné stránky projektu: a) pracovní chvat a z něho leckdy vynuceně plynoucí nedodržování přijatých termínů a zásad, viz již Modra–Piesky 1974, později Moskva : Morava 20 bodů nuceně mění až na 7, což je pro hraniční postavení Moravy atlasové minus, práce v terénu bez konečné verze Dotazníku; b) mezinárodně nedobré politické klima, jež vedlo k nežádoucímu politizování projektu a realizaci vědecky nepřijatelného *Non omnibus licet ad ire Corinthum* (v Kišiněvě na rozdíl od ostatních členů MRR nepřipuštěn do televizního natáčení snímku o našem atlasovém projektu; redakční vypouštění rádných členů MRR z atlasových svazků; neúčast Rumunů, Bulharů, Albánců a Řeků na projektu); c) sdostatek se nedářila redakcí vždy proklamovaná specializovaná výchova vědeckého dorostu; e) patrně nedostatečný náklad publikace.

Český vklad do projektu: a) priorita samé myšlenky KJA (V. mezinárodní sjezd slavistů, Sofie 1963); b) dvoukolejnosc jazykového působení Karpatské salašnické kolonizace (*La colonisation et la langue*, Brno 1964); c) základní povaha KJA je lingvistická (mezinárodní sympozium *Problemy karpatoskogo jazykoznanija*, Moskva 1973); d) návrh na ustavení komise slovanských jazykových kontaktů při MKS (VI. mezinárodní sjezd slavistů, Varšava–Łomża 1973); e) návrh originální podkladové mapy KJA (IX. zasedání MRR KJA, Moskva 1981) a její tisk v Česku (Brno 1982); f) ve spolupráci s kolegy řádné a včasné plnění pracovních úkolů – terénních, studijních, organizačních nebo redakčních s Atlasem spjatých. Nikoli badatelská rivalita kolegů z atlasového týmu, nýbrž nepochybňě nedobré politické klima nedovoloило redaktorům Atlasu uvádět na příslušných místech v Atlase pravdivě věci výše uváděné sub a)–e), třebaže jsou obecně známy a písemně doloženy; nedobré politické klima také způsobilo, že redaktoři neuváděli v publikaci českého člena MRR, třebaže byl iniciátorem projektu, jeho zakládajícím členem, a to dokonce ani tehdy ne, byl-li svými mapami ve svazku přítomen, ba byl-li uváděn v první, neupravené vydané podobě daného svazku samého...

6. Závěr: Projekt KJA/OKDA je dílo vědecky přínosné. Třebaže pro objektivně neodstranitelné překážky nedosahuje náš Atlas všechny parametry mnou v Sofii 1963 požadovaných, byl bych velmi rád, kdyby se jej podařilo celý co nejdříve náležitě dokončit, jako se to nyní úspěšně podařilo našim milým maďarským hostitelům s jeho svazkem šestým. Lituji jen, že mi pro vládnoucí nepříznivé poměry politické nebylo vedením mého akademického ústavu (ÚJČ ČSAV v Praze) dovoleno pořádat v Česku ani jediné zasedání MRR nebo konferenci (ač jedna byla již naplánována – měla být v Brně 1975, poté v květnu 1976, a nакonec „definitivně“ 23.–28. 6. 1986...), neřku-li vydat rovněž jeden český atlasový svazek, a ovšem lituji i odchodu vědeckého aspiranta. A mé osobní pium desiderium? Kéž vydáním tohoto atlasového díla karpatologická bádání lingvistická pro členy našeho redakčního kolektivu nekončí!